

ישעיהו ליבוביץ: קריאה בפילוסופיה ישראלית נועזת פרופ' זאב הרזי

שיעור 1: מצוות מעשיות

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 14

אנו מגדירים את היהדות כדת אינסטיטוציונלית לא רק במובן זה שיש לה אינסטיטוציות (מעשים ממוסדים), שהרי אינסטיטוציות מצויות בכל דת, אלא במובן זה שהאינסטיטוציות הללו -- המצוות המעשיות -- הן-הן לגבי היהדות הדת עצמה, ואין היא קיימת כלל מחוץ לאינסטיטוציות הללו. בניגוד לדעה שטחית רווחת, יש להטעים שההלכה איננה מייצגת את המאובן שבדת, אלא להיפך: היא מייצגת את הדת החיה... עיקרי אמונה וערכים בדת, אם הם מופשטים, נוטים להתאבן; ואילו הדת האינסטיטוציונלית (שאינה מתגלמת ב) דברים-שבלב... היא חיה. ההלכה מציגה לפנינו את היהדות בחיוניותה.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 14

היו חילוקי-דעות בין חוקרי התרבויות... בדבר היחס בין המיתוס והריטואל בדתות הפרימיטיביות. בתקופת שלטון הרציונליזם במאות ה-18-19 היה זה מושכל ראשון שעמים פרימיטיביים -- מתוך השקפת-עולמם... שהתגלמה במיתוס -- יצרו להם ריטואל להמחשת התכנים הרעיוניים. בימינו יש חסידים לדעה שהיא הפוכה לכך, הרואה את הריטואל כגילוי ראשוני ואת המיתוס כניסיון לפרש את הריטואל ולדלות ממנו... משמעות.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 14-15

גם ביהדות, שבה האמונה והמעש הדתיים צמודים זה לזה, יש לשאול: האם המצוות המעשיות הן בנין-על שהוקם על בסיסם של "ערכים דתיים" ... או שמא העולם הרוחני... של דת-ישראל הוא-הוא בנין-על המתרומם על בסיס המעש הדתי? התשובה (היא) אמפירית. ערכי האמונה הם... פרשנות של מערך התורה והמצוות... הייחוד של היהדות והשוני שלה מדתות אחרות... אינם ניתנים להבנה כלל, אם אין אנחנו מקדימים את התורה והמצוות להכרת נותן-התורה, "שאינן לו שום דמיון כלל". היהדות לא התגלמה באמונה מופשטת... (אלא) בתורה ובמצוות.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 15

הפילוסופים של ימי-הביניים, שבשבילם לא היה הרציונליזם מתודה אלא השקפת-עולם, הגדירו את הקולקטיב הדתי הישראלי כחטיבה רעיונית -- "קהל המאמינים" או "קהל המייחדים". אין ספק שזוהי טעות גמורה מבחינה היסטורית-אמפירית. "האמונה" היתה שנויה במחלוקת חריפה ביותר בקהל זה, וניגודים קיצוניים היו קיימים בו... ואעפ"כ לא פסק הקהל מלהיות קהל אחד. מה שיצרה היהדות בפועל היה "קהל שומרי התורה ומקיימי מצוותיה".

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 18-19

לאמונת הייחוד הגיעו בני-אדם גם מחוץ ליהדות... ואילו ליהדות עצמה אין הפסוק "שמע ישראל" (דברים ו, ד) משווה תוכן, אלא משמש לה סיסמה... לא היה דבר שהיה שנוי במחלוקת חריפה יותר... ה"אחד" של הרמב"ם וה"אחד" של האר"י, לא זו בלבד שאינם זהים, אלא הם סותרים זה את זה... כיצד ייתכן שבתודעה ההיסטורית של היהדות הדתית שניהם יחד מופיעים כלגיטימיים?... מפני שהם לא נחלקו בהלכה. עצם ההכרה שהמערך של תורה ומצוות הוא... הקובע את מעמדו של אדם לפני ה' היתה משותפת לשניהם, והפירושים השונים... שניתנו למשמעותו של מעמד זה... לא הביאו לידי קרע... לא נעשתה אף החסידות כת פורשת, למרות התהום הנפשית שנפערה בינה לבין העולם הרבני-למדני, ואילו הנצרות... ניתקה כליל מן היהדות... למרות הודאתה בקדושת המקרא -- משום שעקרה עצמה מן המצוות המעשיות.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 26, 33

טעמי המצוות הן מושג תיאולוגי... הטעם של המצווה הוא עבודת-ה'... ולא סיפוק צורך אנושי. אילו... היתה משמעותה של השבת סוציאלית או לאומית, היתה מיותרת לגמרי: למנוחת העובד דואג מזכיר האגודה המקצועית, ולא ירדה שכינה על הר-סיני למלא פונקציה זו; לביטחונה של האומה הישראלית ידאגו מדינת ישראל וצה"ל, ולא ירדה שכינה על הר-סיני למלא פונקציה של עסקן מדיני או קצין-בטחון. אם אין לשבת משמעות של קדושה, וקדושה הוא מושג שאין לו שום מובן הומניטרי או אנתרופוצנטרי, אין לה שום משמעות... רק דרישת הדת הנקבעת ע"י ההלכה היא קודש.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 28

מה משיג האדם הדתי מקיום מצוות מעשיות? דבר זה נאמר בסיומם של נביאים: "וְשָׁבְתֶם וּרְאִיתֶם... בין עֶבֶד אֱלֹהִים לְאִשֶׁר לֹא עֶבְדוֹ" (מלאכי ג, יח). מצוות מעשיות הן העבודה-בפועל שהאדם עובד את ה', ורק במצוות מעשיות מגלם האדם את קבלת עול מלכות-שמים עליו.

שיעור 2: הרמב"ם: מאויב לאוהב

ישעיהו ליבוביץ, תורה ומצוות בזמן הזה (מסדה, 1954), עמ' 14

ביסוס הדתיות על ההשתייכות לדת האינסטיטוציונלית (קרי: המצוות המעשיות) יש בו משום הסתייגות הנמרצת מעמדתו של הרמב"ם, הקובע כשלמות הדתית... את ההכרה האישית... של האדם.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 19

ביסוס הדתיות על ההשתייכות לדת האינסטיטוציונלית (קרי: המצוות המעשיות) יש בו משום הסתייגות מעמדתו של הרמב"ם, אך אין בו משום ניגוד לה, וכו'.

ישעיהו ליבוביץ, "הרמב"ם – האדם האברהמי", בתוך: בטרם, רי"א (1955), עמ' 21א

הרמב"ם היה הפינאן האדיר ביותר של הכרת-אלוהים הדתית-אמונית ביהדות מימי התנ"ך ואילך... הרמב"ם לא היה פילוסוף... לנוכח גדולתו והדר-גאונו של האל מתבטלים כל ערכי האדם וכל הישגי האדם, אשר ההכרה הפילוסופית אינה אלא אחד מהם. הרמב"ם מייצג בקיצוניות את המשמעות הטוטלטרית של התודעה הדתית, שאינה משאירה מקום לשום ערכים אחרים: אם אלוהים הוא נמצא, מה ערך ומה טעם יש בכל מציאות אחרת?! יתר על כן: מה ממשות ומה מציאות יש בה? המחיצה המפרידה בין התחושה הדתית במלוא-עומקה ובין הניהיליזם המוחלט נעשית כאן דקה מאוד, אבל מוצקה ואיתנה – ממש כמחיצה שבין גן-עדן וגיהנום, שאין ביניהם (לפי הפסיקתא דרב כהנא, כח) אלא טפח.

ישעיהו ליבוביץ, "הרמב"ם – האדם האברהמי", בתוך: בטרם, רי"א (1955), עמ' 21א

יותר מאשר בכל דמות ביהדות חוזרת ומתגלמת ברמב"ם עמידתו של העברי הראשון בניסיון העקידה, כשכל מחשבות האדם, הרגשות האדם וערכי האדם נעשים בטלים ומבוטלים מפני יראת ה' ואהבת ה'. הרגשה אברהמית זו היתה חיה ברמב"ם. לפיכך יכול היה להגיד: "כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבנו" (משנה תורה, הלכות תשובה ה, ב), אבל כיחיד-סגולה של המין האנושי ראה דווקא את הנמצאים "במעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו (פירוש למשנה, הקדמה לפרק חלק; וראו ישעיה מא, ח: "וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי... זֶרַע אַבְרָהָם אֱהָבִי").

ישעיהו ליבוביץ, "הרמב"ם – האדם האברהמי", בתוך: בטרם, רי"א (1955), עמ' 21ב

אלוהיו של הרמב"ם הוא-הוא "אלוהי אברהם יצחק ויעקב ולא אלוהי הפילוסופים" (פסקל), אבל גם לא אלוהי הדתיות הפולקלוריסטית, העושה את אלוהים פונקציונר של החברה האנושית הממלא בשבילה תפקידים של שר-הבריאות, שר-המשפטים, שר-המשטרה, שר-הסעד, ושר-הכלכלה. רק למען האל שהוא "מצוי אמת" ואינו ספק צרכיו של האדם ייתכן שיקח האדם בידו "אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכָלֹת" (בראשית יח, ו) וילך... "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים" (שם, ג) להקריב את בנו יחידו ולבטל על-ידי כך לא רק את ייעודו האישי אלא אף כל ייעודי העתיד הכרוכים בכך זה.

ישעיהו ליבוביץ, "הרמב"ם – האדם האברהמי", בתוך: בטרם, רי"א (1955), עמ' 22א

מתאוצנטריות מוחלטת זו של תחושת-עולמו של הרמב"ם נובעים הדברים האחרים שבהם הטיל סערה בעולמה של הדתיות התמימה: שלילת ההשגחה כטיפול שמתפל אלוהים באדם והעמדתה על הידיבקות האדם באלוהים: "כמו שאנחנו השגנוהו באור אשר השפיע עלינו ("השכל") כן באור ההוא עצמו הוא משקיף עלינו" (מורה הנבוכים ג, נב); ראיית הנבואה לא כפונקציה המוטלת על האדם מגבוה לתיקון ענייניו ולהסדר בעיותיו (בניגוד לדעתו של לאו שטראוס!) אלא כתכונה נפשית של האדם – כושר הכרת האלוהים; שלילת רעיון תחיית המתים, המבטא את שיא התרברבותו של האדם, העושה את אישיותו מעין אלוה ותובע לעצמו נצחיות... והעמדת תחיית-המתים על הרעיון המיסטי של התמזגות השכל הנקנה של האדם בשכל הפועל – זאת אומרת: על הכרת אלוהים.

ישעיהו ליבוביץ, "הרמב"ם – האדם האברהמי", בתוך: בטרם, רי"א (1955), עמ' 22א

מכאן הניגוד הקיצוני שבין משנתו של הרמב"ם ובין כל צורה של הומניזם, שהרי כל השקפה הומניטרית-מוסרית היא בהכרח אנתרופוצנטרית. כאן טעה הרמן כהן טעות גדולה, כשדרש סימוכין בין תורת המידות של הרמב"ם ובין האתיקה של קאנט. בשביל הרמב"ם שאינו מכיר אלא באלוהים כ"מצוי אמת" ואינו מייחס לאדם כשלעצמו... ערך ותכלית (בניגוד לקאנט), אין למוסר ערך מהותי ועצמי...

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 27

הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" אינו קיים בתורה. הכתוב אומר: ואהבת לרעך כמוך אני ה'! בלי הסיום "אני ה'" זהו הכלל הגדול של האתיאיסט קאנט.

שיעור 3: לאחר קיביה: הקללה

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 229-230

קיביה וכל הכרוך בה -- מה שהביא למעשה זה והמעשה עצמו -- שייכים לניסיון הגדול שבו הועמדנו ע"י השחרור הלאומי, העצמאות המדינית, והכוח הממלכתי -- כאומה, חברה, ותרבות שזכו במשך דורות ליהנות הנאה רוחנית ונפשית מן הגלות, שלטון-הזרים, וחוסר-האונים העצמי. מבחינה מוסרית ומצפונית התקיימנו במשך דורות בחממה מלאכותית, שבה יכולנו לגדל ולטפח ערכים ותכני-תודעה שלא הועמדו במבחן המציאות... וזוהי המשמעות הדתית והמוסרית האמיתית של תקומתנו המדינית והחזרת האפשרות של שימוש בכוח בידינו: עתה אנו נבחנים (השוו ריה"ל, כוזרי א, קיג-קיד).

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 231

מלחמת-שחרורנו היתה תוצאה הכרחית, מחויבת ההיגיון ההיסטורי וההערכה המוסרית, מעובדת אלפיים שנות גלותנו. רק מי שהיה מוכן ומסוגל להצדיק הצדקה היסטורית, דתית או מוסרית, את המשך חרפת-הגלות, רשאי היה לסרב לקבל על עצמו את האחריות המוסרית לשימוש בחרב, שהחזירה לנו את חירותנו.

לפיכך, בחשבון-הנפש הדתי-המוסרי שלנו אין אנו... מתנצלים על שפיכות-הדמים של המלחמה כשלעצמה... הבעיה הגדולה מתעוררת בקשר לאופן ניהול המלחמה, הנמשכת והולכת עד היום... הבעיה גדולה וקשה מאד. מאחר שניתנה רשות ל"אומנותו של עשו", נעשתה ההבדלה בין המותר ואסור... דקה מאד.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 231-232

יש ויש בידינו להצדיק את פעולתנו בפני "העולם"... (הם) מגנים אותנו על שנקטנו בשיטות "תגמול" -- הענשה אכזרית והמונית של חפים-מפשע על מעשי-פשע של אחרים מתוך מגמה למנוע הישנות מעשים אלה... אנו נוכל לטעון שלא נהגנו אחרת מאשר האומה האמריקנית... בפרשת הפצצה האטומית: כשראתה אמריקה את עצמה בשנה הרביעית של המלחמה, שלא היא פתחה בה... ואחרי אבדן רבע-מיליון מטובי בניה, (עומדת) בפני הפרספקטיבה של המשך מלחמה זו... למשך זמן שאין לראותו מראש, הביאה האימה לידי מעשה-הזוועה של הרג 100,000 אזרחים שקטים, רובם נשים וילדים, ביום אחד, לשם סיומו המהיר של סיוט זה. אף אנו נמצאים היום בשנה הששית של מלחמה שנכפתה עלינו ושנהפכה סיוט... ותושבי הגבול והאחראים לביטחונם... החזירו מכת הרג ואבדן אכזרית.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 232

יש ויש למצוא הצדקה למעשה זה, אך אל נשתדל למצאה... יש תקדים לקיביה, וממנו נלמד: מעשה שכם ודינה (בראשית לד). לא מרשעות והפקרות עשו בני-יעקב מה שעשו. טענה ניצחת היתה להם: "הַכְּזוּנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֹתָנוּ?!" (פס' לא). ואף התורה... מוסיפה על תיאור הזוועה שלוש מלים... שבהן לכאורה ניתנת ההערכה המוסרית של הדבר: "וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בְּטַח וַיְהַרְגוּ כָּל-זָכָר... וַיְבַזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֹתָם" (פס' לו). ואעפ"כ נתקללו שני שבטים בישראל... בגלל מעשה זה ע"י יעקב אביהם, הוא ישראל (שם, מט, ה): "שמעון ולוי אחים, כְּלִי חָמָס מְכַרְתִּיהֶם"... ייתכן מעשה שהוא מוסבר ומנומק, ואפילו מוצדק(!), ואעפ"כ הוא מקולל.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 233-234

יש צד יהודי בפרשת קיביה... מאין בא לנו הנוער הזה, שלא חש מעצור ומניעה נפשית לבצע בידיו את הזוועה?... הוא... נתחנך בערכי חינוכו הציוני... דבר זה הוא מן התוצאות של השימוש בקטגוריה הדתית של קדושה לעניינים... חברתיים, לאומיים, ומדיניים... מושגי קדושה -- זאת אומרת, מושגי המוחלט שמעבר לכל הקטגוריות של החשיבה וההערכה האנושית -- מועברים על החולין. מבחינה דתית רק האל הוא קדוש ורק צווי הוא מוחלט... כל ערכיו של האדם... חולין הם... מולדת, מדינה, עם -- לעולם אין הם נעשים קודש... אנו עלולים להקים את ביתנו השלישי על קללתו של יעקב אבינו.

נחמה ליבוביץ, גיליונות נחמה, פרשת וישלח, תש"ז (השוו עיונים, וישלח, תשכ"ט)

בפרק לד (מספר בראשית) מסופר על מעשה רצח של עיר שלמה, אנשים, נשים, וטף. האם יש הצדקה למעשה? האמנם יש הצדקה בכך שמעשה זה פעולת תגמול הוא למעשה פשע מתועב כדברי האחים: "הַכְּזוּנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֹתָנוּ?!" (פס' לא)... ולא נוכל ללמוד כאן מן הפחד בפני החרב אשר נפל על העמים (לה, ה): "וַיְהִי חַתַּת אֱלוֹהִים עַל הָעָרִים... וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרַי בְּנֵי יַעֲקֹב"... על צדקת המעשה, כי טוב הוא בעיני האלוהים, כי... אין בין שמותיו הרבים של הקב"ה... גם השם "הצלחה".

שיעור 4: תורה לשמה

ישעיהו ליבוביץ, אמונתו של הרמב"ם (האוניברסיטה המשודרת, 1980), עמ' 31

כאן אנו עומדים על ההבחנה בין שתי תפיסות של האמונה הדתית, והבנת אבחנה זו היא המפתח להבנת משנתו האמונית של הרמב"ם. ברור הוא שהרמב"ם מבחין בין שני רבדים של האמונה. אולם זו איננה -- כדעת כמה מפרשניו המודרניים -- הבחנה בין האמונה כפי שהיא משתקפת בעולמה של ההלכה ובין האמונה כפי שהיא נתפסת בפילוסופיה, אלא כולה מעורה בעולמה של ההלכה, המבדילה בין "תורה שלא לשמה" ובין "תורה לשמה".

ישעיהו ליבוביץ, אמונתו של הרמב"ם (האוניברסיטה המשודרת, 1980), עמ' 31

הרמב"ם יודע... שגם עבודת ה' שלא-לשמה, שמקורה בזה שאדם מאמין באלוהים מתוך היותו זקוק לאמונה זו לשם ביסוס קיומו או לשם הבנת העולם... היא מותרת. (בפירושו למשנה) הקדמה לפרק "חלק"... הוא קובע שהחכמים ידעו שלא כל אדם מסוגל לתורה-לשמה, שמקורה בהכרת אלוהים מבחינת אלוהותו ולא מבחינת פונקציות המיוחסות לו לגבי העולם ולגבי האדם עצמו. לפיכך הותר לבני-אדם "לעבוד את ה' ולקיים את המצוות לתקוות שכר ולהינזר מן העברות מיראת העונש". אבל אין זאת תכלית התורה: משמעותה האמיתית של האמונה היא לדעת את האמת משום שהיא אמת.

ישעיהו ליבוביץ, אמונתו של הרמב"ם (האוניברסיטה המשודרת, 1980), עמ' 31-32

המימרה שבהקדמה לפרק "חלק", "אין תכלית האמת אלא שידע האמת", נראית לכאורה כעיקר גדול באקסילוגיה (תורת-הערכים) שמשמעותה אינה דווקא דתית. הרבה הוגי דעות ומורי מוסר חילוניים יסכימו... שיש לדעת את האמת משום שהיא אמת – זאת אומרת, לא משום שהיא מועילה... אבל כשנצטרף יחד את המימרה שבהקדמת לפרק "חלק" עם מה שנאמר על "האמת" (במשנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק א), נתפוס מימרה זו במשמעות אחרת לגמרי: היא הופכת מעיקר אקסילוגי-מוסרי לעיקר דתי-אמוני. אם "ה' אלוהים אמת" ו"הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמיתתו", ו"אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו" – אין ידיעת האמת אלא ידיעת ה'! ואין ידיעת האמת משום שהיא האמת אלא האמונה בה' משום אלוהותו...

ישעיהו ליבוביץ, אמונתו של הרמב"ם (האוניברסיטה המשודרת, 1980), עמ' 33

כמה ממפרשי הרמב"ם (חשבו) שהרמב"ם מעמיד את הכרת ה' (הפילוסופיה) מעל לעבודת ה' (מצוות ההלכה), ולא היא. אמנם אין ספק שלרמב"ם היתה הכרת ה' הפילוסופית הערך העליון מבחינת שלמותו של האדם, אך היא לא היתה לו התכלית הקיומית של האדם. הכרת אלוהים הפילוסופית מטהרת את האמונה באלוהים מן האמונה ב"זולת אלוהים". אבל התגלמותה- בפועל אינה בה בלבד אלא בכך שהיא מביאה את האדם לעבוד את האלוהים את העבודה הראויה – העבודה לשמה. עולם המצוות וההלכה אינו לרמב"ם נחות מעולם הפילוסופיה. הוא אף איננו עולם המקביל לעולם הפילוסופיה. אלא הוא הדבר שההכרה הפילוסופית מכוונת את האדם אליו.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 312

(יש) שתי משמעויות שונות ומנוגדות שבני אדם דתיים משווים למעמדם לפני ה'. הן מנוסחות ניסוח חריף ונוקב במדרש (בראשית רבה, פט, ד; השו"י: פט, ג; סט, ג): "רשעים מתקיימים על אלוהיהם, שנאמר 'וּפְרָעָה חַלֵּם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר' (שהוא אלוהיו)" (בראשית מ, א). אבל צדיקים אלוהיהם מתקיים עליהם, שנאמר "וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו" (על יעקב) (שם, כח, יג).
"דתיותו של פרעה" היא תפיסת האמונה והדת כאמצעים, ככלים ומכשירים לסיפוק צרכיו של האדם ולפתרון בעיותיו... דתיות זו היא "דת שלא לשמה" ... דתיותו של יעקב אבינו היא "הדת לשמה", תפיסת עבודת ה' לא כאמצעי להשגת תכלית אנושית, אלא כתכלית עצמה.

ליבוביץ, אמונה היסטוריה וערכים: מאמרים והרצאות (מאגנס, 1974), עמ' 60

האדם צריך לקבל על עצמו לעבוד את השם בעולם כמות שהוא... ללא תלות במה שמתרחש בהיסטוריה... אמונה הכרוכה בהיסטוריה הריהי "אהבה התלויה בדבר" (אבות ה, טז).

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 338

הדת האנתרופוצנטרית... סיסמתה "גאולה", גאולת האדם... סיסמתה של הדת התיאוצנטרית היא "עבודה", עבודת השם. תכליתה מנוסחת בסעיף הראשון של שולחן ערוך: "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו".

שיעור 5: מדינת ישראל: לאן?

ליבוביץ, אמונה היסטוריה וערכים: מאמרים והרצאות (מאגנס, 1974), עמ' 134

אני רוצה להציג את עצמי כיהודי שלא נתאכזב כלל ממדינת ישראל... (היא) מילאה את כל מה שהוא, משחר ילדותו, תלה בהקמתה... נדמה לי שמיום שעמדתי על דעתי והייתי ציוני, היתה משמעות הציונות בשבילי הביטוי לכך, שאין יהודים רוצים להוסיף להיות תחת שלטון הגויים. את הדרישה לשחרור מן השעבוד לגויים הגשימה מדינת ישראל.

ליבוביץ, אמונה היסטוריה וערכים: מאמרים והרצאות (מאגנס, 1974), עמ' 134

לעומת זאת, נדמה לי... שמעולם לא עלה על דעתי לתלות במדינה – ובוזה אני מתכוון לכל מדינה, כולל מדינת ישראל – הגשמת דברים ערכיים במשמעות של חינוך, תרבות, מוסר, ועל אחת כמה וכמה – דת, זאת אומרת תורה ומצוות. הרעיון שבמדינה, זאת אומרת במנגנון השלטוני, גלומים ערכים, זהו הרעיון הפשיסטי בתמציתו.

ליבוביץ, אמונה היסטוריה וערכים: מאמרים והרצאות (מאגנס, 1974), עמ' 135-136

לפני כעשרים שנה (בשנת 1955 לערך) היתה שיחה ממושכת ביני ובין בן-גוריון – שאת יחסו ליהדות אתם מכירים – על בעיית הדת והמדינה, והוא אמר לי: "אני מבין יפה מאד מדוע אתה דורש הפרדת הדת מהמדינה. אתה רוצה שדת ישראל תחזור להיות גורם עצמאי אשר השלטון המדיני יצטרך להתמודד עמו. ולכן אני לעולם לא אסכים להפרדת הדת מהמדינה: אני רוצה שהמדינה תחזיק את הדת בידה". דת ישראל הרשמית משלימה עם המצב הזה... שתהיה מוחזקת ע"י השלטון המדיני החילוני.

ליבוביץ, אמונה היסטוריה וערכים: מאמרים והרצאות (מאגנס, 1974), עמ' 136

מדינה כשלעצמה אין לה משמעות דתית: שום מדינה לא היתה לה משמעות דתית. הישגים מדיניים, כיבושים, ניצחונות, אין להם משמעות דתית. מי הוא אשר השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערב (מלכים ב יד, כה), ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל (שם, כח) – מי הוא גדול המנצחים והכובשים שעמדו לעם ישראל? המלך ירבעם בן יואש, אשר חטא והחטיא את ישראל ועשה ככל חטאות ירבעם בן נבט (שם, כד). מה היתה המשמעות הדתית של הכיבושים העצומים האלה, שאנחנו יודעים עליהם רק משני פסוקים בספר מלכים? ... מבחינת הרושם שהדברים האלה השאירו בתודעה הדתית – אפס.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 404-405

שפע המאמרים... על המשמעות הדתית והלאומית של שחרור הכותל המערבי, על ההתעוררות הדתית והאחדות הלאומית שהתבטאו ב"עליה לרגל" של המונים לכותל בחג השבועות שחל עשרה ימים לאחר יום השחרור... כל זה מחייב תגובה ברורה.

מאז העמיד המלך הרשע מנשה בן חזקיהו פסלים וצלמים בבית המקדש (מלכים ב כא, ז) והעביר את בנו באש... (שם, ו), ומיום שהועמד "שיקוף משמים" במקדש (דניאל ט, כז)... לא היה חילול השם כאותה עליה לרגל לכותל המערבי של 200,000 יהודים ב-20,000 כלי רכב ביום חג השבועות הזה...

הנה הצעת: תתוקן הרחבה שלפני הכותל כדיסקוטק הגדול ביותר במדינת ישראל, וייקרא שמו "דיסקוטק השכינה". דבר זה ישביע את רצונם של כל החוגים בעם: של החילונים בשל היותו דיסקוטק, ושל הדתיים בשל שם השכינה הנקרא עליו. דבר זה ישמש סמל נעלה לאחדות העם המיוצגת ע"י הקואליציות שמן המפד"ל עד מפ"ם בממשלת ישראל ומן מפא"י עד אגודת ישראל בעיריית ירושלים -- סמל למשטר האתאיסטי-קלריקאלי של המדינה החילונית הידועה בציבור כדתית.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, 1975), עמ' 420-421

לא הטריטוריה היא הבעיה אלא האוכלוסייה של כ-1.25 מיליון ערבים היושבים בה ושעליהם נצטרך לכפות את מרותנו. הכללתם... בתחום שלטוננו פירושה חיסול מדינת ישראל כמדינת העם היהודי... המדינה השלטת על אוכלוסייה עוינת (גדולה כזו) תהיה בהכרח מדינת ש"ב, עם כל מה שמתחייב מזה כהשלכות על רוח החינוך, על חופש הדיבור והמחשבה, ועל המשטר הדמוקרטי... לפיכך אין לנו ברירה -- מתוך דאגה לעם היהודי ולמדינתו -- אלא להסתלק מן השטחים... וזאת ללא קשר לבעיית השלום... אשר לטיעונים "הדתיים" לסיפוח השטחים... דתיות מזויפת מזהה את סיפוק האינטרסים הלאומיים עם עבודת ה' ומציגה את המדינה... כערך עליון.